

АЛИШЕР НАВОИЙ ВА ШОҲ ҒАРИБ МИРЗО (ҒАРИБИЙ)

С. Ғ. Ҳалимов

Самарқанд давлат университети тадқиқотчиси

Аннотация: Мазкур мақолада темурийлар даври адабий муҳити намоёндаларидан бири шоир Шоҳғариб Мирзо-(Ғарибий)нинг ижодий фаолиятини ўрганишга эътибор қаратилган. Тадқиқотчи темурийлар даври адабий муҳити намоёндаларидан бирининг ижодини ўрганар экан, Ғарибий ижодида Алишер Навоийнинг алоҳида аҳамиятга эга эканлигини, ёш ижодкорнинг раҳнамози ва маслакдоши бўлганлиги ҳақида маълумотлар келтиради.

Алишер Навоийнинг «Мажолис ун-нафоис» асарида кўплаб темурий шаҳзодалар қатори Шоҳғариб мирзо Ғарибий ижодига ҳам тўхталиб ўтади, унинг ижодидан намуналар келтирилганлиги, «Хамса»нинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам Шоҳ Ғариб мирзо Ғарибий ҳақида фикр юритилганлиги, унинг ҳам инсон сифатида, ҳам ижодкор сифатидаги ўзига хос хусусиятларини тавсифланганлиги, бадиий ижодда ёш бўлса-да, кўпчилик ижодкорлардан устунликка эгаллигини, илму ҳикматда ўзига хослиги, ўткир зеҳнли эканлигини эътироф этади.

Тадқиқотчи мазкур мақола орқали яна бир темурий шаҳзода ва шоирнинг ижодини бевосита Алишер Навоий билан боғлиқ жиҳатларига тўхталиб ўтган.

Калит сўзлар: Шоҳғариб Мирзо, Алишер Навоий, Ҳусайн Бойқаро, темурий шаҳзода, нозиктаъб, жаҳон боғи, илм нури.

АЛИШЕР НАВОИ И ШАХ ҒАРИБ МИРЗО (ҒАРИБИЙ)

С. Ғ. Ҳалимов

научный сотрудник Самаркандского государственного университета

Аннотация: данная статья посвящена изучению творческой деятельности поэта Шахгариба Мирзо-(Гарибия), одного из проявлений литературной среды тимуридского периода. Пока исследователь изучал творчество одного из проявлений литературной среды тимуридского периода, он выяснил, что Алишер Навои имел особое значение в своем странном творчестве, что молодой творец был пионером и коллегой.

В произведении Алишера Навои «Маджолис ун-нафуа», серии мно-

гих тимурийских шедевров, также затрагивается творчество Шахгариб-ба Мирзо Гарибия, представлен пример его работы, идея «Фархада и милого» друга Хамсы, а также короля Гариба Мирзо Гарибия, описывающего его отличительные черты и как человека, и как творца, хотя он молод в художественном творчестве, он признает, что у него есть специфика, острый ум.

В этой статье исследователь затронул аспекты творчества другого тимурского князя и поэта, непосредственно связанные с Алишером Навои.

Ключевые слова: Шахгариб Мирзо, Алишер Навои, Хусейн Интернэшнл, принц Темурий, мировой сад, свет знания.

ALISHER NAVOI AND SHAKH GARIB MIRZO (GARIBIY)

S. G. Khalimov

Researcher of the Samarkand State University

Abstract: this article is devoted to the study of the creative activity of the poet Shahgarib Mirzo-(Garibiya), one of the manifestations of the literary environment of the Timurid period. While the researcher was studying the work of one of the manifestations of the literary environment of the Timurid period, he found out that Alisher Navoi had a special meaning in his strange work, that the young creator was a pioneer and a colleague.

Alisher Navoi's work «Majolis un-nafua», a series of many Timurian masterpieces, also touches on the work of Shahgarib Mirzo Garibiy, presents an example of his work, the idea of «Farhad and the dear» friend of Hamsa, as well as King Garib Mirzo Garibiy, describing his distinctive features both as a person and as a creator, although he is young in artistic creativity, he admits that he has a specific, sharp mind.

In this article, the researcher touched upon aspects of the work of another Timur prince and poet, directly related to Alisher Navoi.

Keywords: Shahgarib Mirzo, Alisher Navoi, Hussein International, Prince Temuriy, nozikta'b, world garden, light of knowledge.

Introduction. Алишер Навоий ҳаёти ва фаолиятини темурийлардан айро ҳолда тасаввур қилиб бўлмайд. Алишер Навоий асарларида шоир яшаган давр сиёсий воқеалари, давлат бошқаруви, Хусайн Бойқаро саройидаги зиддиятлар, фитналар ҳам ўз ифодасини топган. Шунинг учун ҳам Алишер Навоийнинг темурий подшоҳлар ва шахзодаларга бўлган муносабати унинг асарларида у ёки бу тарзда намоён бўлади. Али-

шер Навоий нафақат арбоб ёки салтанатдаги масъул шахс, балки оддий инсон сифатида мамлакат тинчлиги, юрт ободлиги учун жон куйдирди. Ўзининг асарларида бадиий образларни намуна қилиб келтириш ёки Шарқ адабиётига хос бўлган адресатга мадҳия ўқиш билан Султон Ҳусайн Бойқаро ва унинг фарзандларини тўғри йўлга бошқаришга интилади. Шоирнинг бу борадаги тўғри ва аниқ фикрлари унинг туркий тазкирачилигининг илк намунаси бўлган “Мажолис ун-нафоис” (“Гўзал мажлислар”) асарида яққол кўзга ташланади. Асарнинг эътиборли жиҳати шундаки, унда Алишер Навоий темурийлар ҳукмронлиги остида бўлган Ҳуросон ва қўшни мамлакатларда яшаган 459 та шоирлар ва олимлар тўғрисида маълумот берилган. Бу ҳақда Иззат Султон тўғри таъкидлаб ўтганидек “Ҳақиқатан санъат ва адабиётга ишқибозлик, шеър машқ қилиш ёки шеърлар эшитиб, шеърят ҳақида музокара олиб бора билиш темурийлар орасида одат тусига кирган эди, ҳақиқий гўзал ҳаётнинг нормаси бўлиб қолган эди.”

Materials and methods. Навоий назарига тушган ва унинг меҳри ва ҳурматига сазовор бўлган темурий ижодкорлардан бири Шоҳғариб мирзо Ғарибий эди. Навоий ўзининг кўплаб асарларида бу темурий шахзода тўғрисида маълумотлар берган, жумладан, «Мажолис ун-нафоис» асарида кўплаб темурий шахзодалар қатори Шоҳғариб мирзо Ғарибий ижодига ҳам тўхталиб ўтади, унинг ижодидан намуналар келтиради. Навоий назарига тушган ва унинг меҳри ва ҳурматига сазовор бўлган. “Хамса”нинг «Фарҳод ва Ширин» достонида ҳам Шоҳ Ғариб мирзо Ғарибий ҳақида фикр юритади, унинг ҳам инсон сифатида, ҳам ижодкор сифатидаги ўзига хос хусусиятларини тавсифлайди, бадиий ижодда ёш бўлса-да, кўпчилик ижодкорлардан устунликка эгаллигини, илму ҳикматда ўзига хослиги, ўткир зеҳнли эканлигини эътироф этади:

Ғариб ўлғай ниҳоятдин зиёда,
Бу янглиг гулким ўлғай шоҳзода.
Қаю шаҳзода, ул кони малоҳат,
Такаллум вақти дарёи фасоҳат.
Фасоҳат бобида шаҳқа қариб ул.
Бори шаҳлар ғариби Шоҳ Ғариб ул.
Зиҳий нутқунг такаллум вақрш жонбахш,
Масиҳо янглиғ анфосинг равонбахш.
Не маъни булса диққатдин нихонинг,
Ҳал айлаб они шабъи хурдадонинг.
Кичик ёшда қилиб табъинг самора,
Хирад пийрини тифли шийрхора.
Сенинг зотинггадур бу сўз фуруқи,

Кичик ёшдип улуғларнинг улуға.
Эрурда кавкаби бахтинг ёнги ой,
Эрурсен бадр янглиғ оламорой.
Қачонким бадрлиқ топса ҳилолинг,
Қуёшдин бўлғай ортиқроқ камолинг ...

Алишер Навоий “Фарҳод ва Ширин” достонида Шоҳ Ғариб Мирзога ўта нозик жумлалар билан кўпдан кўп насиҳатлар қилади, уни илм олишга даъват этади, мамлакат бошқаришдаги шоҳ эътибор бериши лозим бўлган муҳим томонларни баён этиб, темурийлардан бўлган Мирзо Улуғбекни таъриф у тавсифлаш билан ундан ўрнак олишга чақиради. Қуйида ушбу насиҳатларнинг айрим жиҳатларига эътибор қаратамиз.

Навоий Шоҳ Ғарибни кишилар билан муносабатда бўлишда ширинсўзли, малоҳатли бўлишга чақиради:

Жаҳон боғи Чин нақшининг ҳавасини келтирадиган даражада гўзал бўлиб, жаннат ҳам унга рашк билан қарайди. Бу боғда шошмасдан айланган киши унинг ҳар бир чамани саҳнидан юз хил гулларни топиши мумкин. Бу гулларнинг ҳар бирида ранг ва ҳид бўлса-да, лекин унда шу ранг ва ҳидга яраша гаплашиш - сўзлашиш хусусияти йўқ. Очилган гул табассум билан боқиб турса ҳам аммо булбул каби куйлаш қобилиятига эга эмас. Шундай бир гул бўлсаки, унинг ранги, ҳиди билан бирга дилрабо гап-сўзи ҳам бўлса, ташқи кўринишда гулдай бўлса-ю, гап-сўзда булбулдай бўлса!

Шундай бўлса, ниҳоят даражада қизиқ бўлар эди. Шундайбир гул шаҳзодадир. У шаҳзода эмас, малоҳатнинг конидир. У гапга кирганда эса уни равонлик денгизидеб атагинг келади. Чиройли гаплари билан у шоҳга тенгашиб қолган бўлиб, у барча шоҳларнинг ичида энг ажойиби, исми Шоҳ Ғарибдир.

Results and discussion. Алишер Навоий Шоҳ Ғарибнинг ёшлигидан илмли, ақлли бўлганлигига эътибор қаратган. Бу унинг унга нисбатан “кичиклигиданок улуғларнинг улуғи бўлган” лигини эътироф этишида ҳам кўринади:

Ҳа, сен сўзлар экансан, сўзларинг жон бағишлайди. Нафасинг эса Исоникига ўхшаб ўлганни тирилтира олади. Қандай бир яширин маъноли гап бўлмасин, сенинг билимдон таъбинг уни ҳал қилмай қўймайди. Кичик ёшингдаёқ сенинг табиатинг ақл пирини она сути оғзидан кетмаган деб ҳисоблар эди. Мен порлаб турган бу сўзларимни кичиклигиданок улуғларнинг улуғи бўлган сенинг зотингга бағишлайман.

Алишер Навоий Шоҳ Ғарибга умри давомида комилликка интилишни маслаҳат беради, қуёш бўлишни истаган кишининг камол касб этиши лозимлигини уқтиради:

Сенинг бахт юлдузинг янги ойдай бўлиб, сен ўзинг эса оламга оро берган тўлин ойсан. Сенинг бу янги ойинг бора-бора тўлин ойга айланар экан, сенинг камолотинг эса қуёшниқидан ҳам зиёда бўлажак. Агар янги ой ҳар кеча қуёшдан нур касб этмаса, у тўлин ой бўлишдан маҳрум бўлур эди. Агар сен қуёш бўлишни истасанг, камолот касб эт. Камол касб этганингагина, сенга ҳеч қандай уқубат юзланмайди. Ёимки ўқиш-ўрганишдан эринса, илм аҳли олдида ўзи хижолат бўлиб қолади. Фараз қилайлик, бир одам ўзи золим амалдор бўлса-ю, лекин ҳар қандай мушкул масалаларни еча олувчи донишманд бўлса, бундай ҳолда ҳатто художўйликка берилган кишилар ҳам одамлар орасидан бориб, ундан у-буни сўрашга мажбур бўлади. Кимки, олимларга таъзим қилса, у гўё пайғамбарга таъзим қилгандек бўлади.

Навоийнинг фикрича, биргина шоҳ бўлиш билан инсон илмли ёки барча нарсадан огоҳ бўлиб қолмайди. Ҳар нарсадан огоҳ бўлган кишигина шоҳ бўлади. Буларнинг барчаси замирида эса илм ётади. Демак, шоҳлик мақоми илм билан барқарор бўлади. Навоий Шоҳ Ғарибга бу ҳақда шундай насиҳат қилади: Агар сен ҳар нарсадан огоҳ экансан, сен –шоҳсен! Гапира-гапира тўти, ҳар нарсани биладиган бўлди. Шундан кейингина халойиқ уни “шоҳ тўти” деб атайдиган бўлди. Товуснинг минг беағи бўлгани, зийнат билан бошида тожи ҳам бўлгани билан, бу тожнинг ўзинигина ҳисобга олиб ҳеч ким уни шоҳ демайди. Чунки у асли ёмон, ҳиндистонликдир. Илм ҳайвоннинг отини шоҳ қилар экан, у инсонни шоҳ қилса, бунга ажабланиш керакми?!

Навоий Шоҳ Ғарибга илм ва ҳикмат эгаси бўлиш осон эмаслиги, бу йўлда заҳмат чеккан искандарнинг билимларидан замонлар оша донишмандлар баҳраманд бўлиб келаётганлиги, темурийлар орасида Улуғбекдан инсон ўтмаганлиги, унинг илми ва ишларидан ўрناق олиш кераклигини қайд этади: Илм нури билан вужуди порлаган шоҳнинг қиёматгача яхши номи қолади. Илму ҳунарларни эгаллаган Искандар ер ва қуруқликларни қандай эгаллаганини томоша қил! Унга ўхшаган подшоҳлар кўп бўлган. Аммо бундай ишлар уларнинг қай бирининг қўлидан келган? Орадан икки минг йил ўтиб кетди. Лекин ҳамон юз минглаб донишмандлар Искандарнинг ҳикматларидан баҳраманддирлар. Темурхон наслидан бўлган Улуғбекдай султонни ҳали олам кўргани йўқ. Ундан дунёга келган фарзандлар ҳам ўтиб кетди. Бу замон одамларидан ҳеч бири уларнинг бирортасини эсга олмайди. Бироқ Улуғбекнинг ўзи илмни чуқур эгаллаган бўлиб, унинг кўзи олдида осмон паст бўлган эди. У боғлаган расад жаҳоннинг кўрки бўлиб, жаҳоннинг ичидаги янги бир жаҳондир.

Алишер Навоий «Сабъаи сайёр»дostonида Ҳусайн Бойқаронинг

турмуш ўртоғи Хадичабегимни васф этар экан, Ғарибийни ва Музаффар Хусайн Мирзони «икки саъд ахтар фарзанди», «бири фазлда жаҳон нодирию бири лутф илажаҳон жони» деган иборалар билан таърифлайди:

Эй, ҳариминг сипихри иззу жалол,
Андин ўтголи йўк, малакка мажол.
Ойу кун йўқ агарчи монандинг,
Икки саъд ахтар, икки фарзандинг.
Фазл аро нодири жаҳон бириси,
Лутф бирла жаҳонга жон бириси.
То жаҳон бўлғай, ул икков бўлсин,
Қўллариға жаҳрн гаров бўлсин.
Тонг эмас бўлсалар Масихрдам,
Ким аларнинг оносидур Марям.
Икки ёнингда оташин гавҳар,
Дур ики, ёнида саман гавҳар .

Навоийнинг Шоҳ Ғариб мирзо -Ғарибий вафоти муносабати билан ёзилган марсиясида унинг бу ижодкорни қай даражада севганлиги, ўзига ва ижодига ҳурмат билан муносабатда бўлганлиги маълум бўлади. У бутун салтанат, ижод аҳли чуқур қайғуда эканлигини таърифлар экан, ўзини улардан-да қайғули деб билади:

Барча ғамгин, боридин менда фузун ғамзадалик,
Рўзгоримни қалиб тийра бу мотамзадалик.
У ўз туйғуларини, дардли ҳиссиётларини ана шу таркиббанднинг
биринчи бандини куйидагича ифодалайди:

Дахр ботда ажаб тафриқадур, эй афлок,
Халқ ичи лола киби крн, яқоси гул киби чок.
Кўзга олам қорадур, кийди магар олам ҳам,
Мотам ийлар тўнину айладиўзни ғамнак.
Сарсари ҳодиса шад эсди, доғи совурди,
Айш гулзорини ҳар сори, нечукким хошок.
Ул Масихеки улус жон топар эрди сўзидин,
Бордию халқни ўз фурқатқин қилди халок.
Не ажаб, олам эли тики агар дарёдур,
Кирди чунбаҳри фано қаърида ул гавҳари пок.
Тушти, яъни адам иқлимига ногоҳ Ғариб,
Шоҳлар мажмаъининг нодираси Шоҳ Ғариб.

Conclusion. Юқорида айтилганлардан маълум бўладики, темурий шахзодалар орасида Ғарибий нозиктаъблиги, бадий ижодда ўз услуби ва йўлига эга бўлган шоир ҳисобланади. Шоҳ Ғариб Мирзони бу даражага етишига Алишер Навоийнинг ҳиссаси катта бўлганлиги унинг асарларида ўз аксини топган.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Султон И. Навоийнинг қалб дафтари. Ғ.Ғулом номидаги Бадий Адабиёт нашриёти. – Т., 1969. – Б. 28.
2. Алишер Навоий. «Хамса», «Фарҳод ва Ширин», www.ziyouz.com кутубхонаси
3. «Хамса», «Сабъаи сайёр», 287-бет.
4. Ҳамид Сулаймон. «Алишер Навоийнинг Ғариб Мирзо вафотига ёзган марсияси» // «Адабий мерос» журнали, 2-сон, Тошкент, 1971, 177-бет.